

DE LITTERÆRE KILDER TIL BESÆTTELSENS HISTORIE

Af *Albert Fabritius*¹⁾.

De litterære Kilder til Besættelsestidens Historie er først og fremmest de trykte Bøger, dels dem, der udkom i Besættelses-årene baade her hjemme og i Udlandet, dels de Skildringer af Tidens Historie, af Enkeltpersoners Oplevelser osv., der er udkommet efter Befrielsen, men dernæst ogsaa de duplikerede eller paa anden Maade mangfoldiggjorte Periodica, Bøger og Plakater, der udkom illegalt under Besættelsen her hjemme.

Nu ligger Landet jo saaledes, at de Bøger osv., der under normale Forhold trykkes her i Landet eller i Udlandet for danske Forlæggeres Regning, falder ind under Loven om Pligtaflevering af 1927, og saaledes efter bestemte Regler afgives til Det kongelige Bibliotek, Statsbiblioteket i Aarhus og tildels ogsaa til Universitetsbiblioteket. Forsaavidt Pligtafleveringsloven overholdes — og det gør den jo da heldigvis i det store og hele, støttet som den er af Bibliotekernes Kontrolapparat — saa bliver altsaa den legale og officielle Del af Litteraturen afleveret til de tre (respektive to) Biblioteker, og vil saaledes — i hvert Fald i Det kongelige Bibliotek, der jo fungerer som Landets Nationalbibliotek og altsaa har et Bogmuseums Forpligtelser for Øje — blive opbevaret paa betryggende Maade til sene Tider — forsaavidt dette overhovedet i vor usikre Tilværelse er menneskeligt muligt.

Anderledes derimod med den Litteratur, som udkom paa tysk Foranledning. Tyskerne lod jo fremstille en hel Del Plakater og

---

¹⁾ Foredrag ved Dansk historisk Fællesforenings Aarsmøde paa Kronborg den 31. August 1946.

Opslag, dels til internt Brug, dels til Glæde for Befolkningen i Almindelighed — Glæden fremkom som Regel navnlig ved det Dansk, de var affattet paa — og endvidere en ikke ringe Propagandalitteratur, som blev trykt dels herhjemme, dels i Tyskland og undertiden ogsaa andre Steder i Europa, f. Eks. i Norge. Denne Litteratur falder ganske vist for en Dels Vedkommende ogsaa ind under Pligtafleveringsloven, men det kan jo ikke nægtes, at en Del af Bogtrykkerierne — ikke mindst nazistiske Foretagender som Fædrelandets Trykkeri og Trinitatistrykkeriet — tog sig Afleveringspligten temmelig let — overfor dem svigtede jo Bibliotekets sædvanlige Inddrivelsesmidler i nogen Grad, og Bibliotekerne maatte derfor nødvendigvis komme til at savne en Del af denne Litteratur, som jo ogsaa har den største Betydning for Studiet af Besættelsestidens Historie — og endelig kommer saa hertil den Propagandalitteratur, som fremkom fra den anden Side — trykt i Sverige, i England og i Amerika, som vi jo af gode Grunde ikke fik regelmæssig afleveret.

Ogsaa paa disse Felter er det imidlertid lykkedes Det kongelige Bibliotek nogenlunde at dække sit og Forskningens Behov. Straks efter Kapitulationen beslaglagde jo nemlig den danske Stat — dvs. Biblioteket — de her i Landet værende tyske Biblioteker og andre litterære Efterladenskaber, og jeg tror at turde sige, at vi efter de Razziaer, som vi, med en ikke ringe personlig Tilfredsstillelse, foretog paa Dagmarhus, i Bests Villa, i Jernbanegade og i Dronningegaarden, i Informationsbiblioteket paa Trondhjems Plads og i det videnskabelige Institut i Øster Allé, er nogenlunde godt dækkede. Hvad den allierede Propaganda og i Forbindelse dermed De frie Danskes Virksomhed angaar, saa har vi fra Det danske Raad i London faaet en rig Forsyning af Bøger, Piecer og Blade — de egentlige Arkivalier er jo, som naturligt, gaaet til Rigsarkivet — og ogsaa Dansk Pressetjeneste i Stockholm har indsamlet megen Litteratur til os. I denne Forbindelse kan det nævnes, at det er lykkedes os at bevæge Redaktør Niels Grunnet ved Pressens Radioavis til at skænke os Manuskripterne til de danske Radioudsendelser fra Sverige.

Forskningen er saaledes rigtig godt stillet med Hensyn til hele

denne Del af de litterære Kilder. Men hvordan nu med Hensyn til den saakaldte illegale Litteratur?

Som Arkivar Hvidtfeldt har paapeget i sin — under saa mange Synsvinkler — værdifulde og interessante Artikel om Besættelsestidens Kildemateriale i sidste Hæfte af Fortid og Nutid, er jo den illegale Presses historiske Kildeværdi ikke den samme som den legales, og den kan naturligvis ikke være det, naar man betænker under hvilke Forhold, den er blevet skabt. Ikke desto mindre kan der vist næppe være Tvivl om, at Bestræbelserne maa gaa ud paa i saa vidt Omfang som muligt at skabe en komplet Samling af den illegale Litteratur. Det har i hvert Fald paa Det kongelige Bibliotek været det ledende Synspunkt. — Vi havde straks fra første Færd gjort os klart, at det faldt indenfor Bibliotekets Opgaver at samle og saavidt muligt bevare, hvad vi overhovedet kunde faa fat i. Derfor havde Biblioteket ogsaa, da Kapitulationen kom, en meget betydelig Samling af Bøger som af Blade, paa Trods af, at Tyskerne først i December 1944 berøvede os ti Pakker af denne Litteratur — og derfor har vi straks efter Befrielsen stadig propageret for Indsamlingen af illegal Litteratur; saavel ved en stor Udstilling — som vi kunde aabne allerede midt i Juni 1945 — som ved Avisartikler og Radioforedrag har vi henledt Befolkningens Opmærksomhed paa Betydningen af at gemme dette Materiale. Resultatet er heldigvis ikke udeblevet. Vi har nu en meget smuk Samling af illegale Bøger — vel ca. 230 Bind — og jeg mener nogenlunde at være klar over, hvad der derudover er blevet fremstillet af Bøger, som vi forhaabentlig ogsaa efterhaanden faar fat i. En Fortegnelse herover foreligger trykt i min Bog: Besættelsestidens illegale Bøger, der udkom ved Nytaarstid i Aar.

Ogsaa af de illegale Blade har Biblioteket en virkelig imponerende Samling, hvis Ordning imidlertid langt fra er tilendebragt. Det er dog imidlertid allerede nu klart, at den ikke paa langt nær er komplet, og den bliver det vel aldrig nogensinde. Jeg anser det dog som et af de vigtigste Formaal med min Deltagelse i Diskussionen her i Dag at rette en kraftig Henstilling til de lokale historiske Foreninger om at have Opmærksomheden henledt paa Be-

tydningen af at den illegale Litteratur samles og opbevares — og jeg siger det aabent — helst hos os.

Det Stof, som vi i særlig Grad kommer til at mangle, bliver utvivlsomt de smaa lokale Blade — ofte Blade, der kun er kommet i faa Numre og i meget begrænsede Oplag. Det kan være fristende for de lokale Museer eller Biblioteker at opbevare netop dette Stof, som man vil synes har størst Interesse og Betydning i Hjemegnen, men jeg beder om, at man ikke vil overse, hvor langt mere betydningsfuldt det er for det almindelige Studium af Tidens Historie, at Stoffet er centraliseret. Det kongelige Bibliotek vil i Kraft af sin Stilling som Landets Nationalbibliotek og i Kraft af den Samling, som vi allerede har tilvejebragt, være det naturlige Hovedsted for Studiet af dette Materiale. Først, naar det er samlet paa et Sted, vil det være muligt at faa fastslaet, i hvor høj Grad, det der skete, var hele Befolkningens Kamp imod Besættelsesmagten, og det forekommer mig at maatte være et af de ledende og mest betydningsfulde Synspunkter, naar den Tids Bo skal gøres endeligt op.

Jeg gentager derfor Bibliotekets Opfordring til at indsende Materiale af denne Art til os, og jeg ser ikke rettere end at Repræsentanterne for Provinsmuseerne og for de lokale historiske Foreninger er det rette Forum at appellere til. De har Kontakten med Befolkningen Landet over. De har Forstaaelsen af, hvor nødvendigt det er, at Stoffet indsamles, medens Tid er, og jeg vil gerne tilføje, at Biblioteket er villigt til i hvert enkelt Tilfælde at returnere til Afsenderen den Del af det modtagne Materiale, som vi i Forvejen maatte være i Besiddelse af.

De illegale Blade er vel ikke primære Kilder til Oplysning om, hvad der skete af konkrete Ting ude omkring i Landet — jeg kan i denne Forbindelse nævne, at vi har en meget bedre Kilde i Rigspolitichefens hemmelige Efterretninger, som efter d. 19. September blev fortsat i selve Udenrigsministeriet — et Materiale, som nu beror i Det kongelige Bibliotek — men til Belysning af Tilstande og Stemninger er den illegale Litteratur et uvurderligt og uundværligt Hjælpemiddel.